

ברנר, איש ההלכה והאגדה

לזכרו של מנחם ברין

1

סמנתו של כל פובליציסט היא: "לעורך אני בא". היסוד המעורר, הפרובוקטיבי, הוא חלק בלתי-נפרד מן הכתיבה הפובליציסטית, ולכן אין להתפלא על החריפות הפולמוסית המאפיינת רבים ממאמריו של ברנר. אבל אפילו הנטייה העיתונאית לפרובוקציה לא יכולה להסביר את ההתנפלות המוזרה שלו על מסתו של ביאליק "הלכה ואגדה".

הטענה הספרותית המרכזית העולה ממסה ידועה זו של ביאליק, שפורסמה לפני מאה שנה, היא שספרות הנכתבת כספרות יפה לשמה, ללא מחויבות שמעבר לליטוש האמנותי, היא ספרות לא יהודית ברוחה. כזאת, אכן, נראתה לביאליק רוב הספרות העברית של תחילת המאה העשרים: ספרות שהתנתקה ממורשת הספרות העברית-יהודית משום שנכתבה בהשפעת האסתטיציזם האירופי המודרני, שהתחיל בקביעתו של קאנט בדבר האוטונומיה של האמנות, והתחדש במלוא העוצמה – עם שוך הריאליזם החברתי של אמצע המאה התשע-עשרה – בסימבוליזם הצרפתי והרוסי של מפנה המאות, ובשאר הזרמים הדקדנטיים והמודרניסטיים שדגלו ב"אמנות לשם אמנות".

ביאליק התנגד לאמנות שכזאת. "שירה לשמה", כמו שתשיר הציפור, נאה היא – בשעות ההפסקה – לאלה העמלים בזעת אפים, לפני השירה ולאחריה, בהקמת ספרות כבירה לכל ענפי התרבות האנושית – ספרות יוצרת חיים ובונה חיים. להם נאה לומר. אבל שירה מתוך שעמום ובטלה, מה צורך בה?¹

הוא ביטא בכך אותה עמדה שביטאו לפניו רבים וטובים ממתנגדי האסתטיציזם, ובראשם טולסטוי, בספרו "מהי אמנות" (1897). מה שהקנה לטענתו של ביאליק את אופייה היהודי היה, בעיקר, המינוח. במקום לדבר על "אתיקה" ו"אסתטיקה", הוא הציע לקוראיו – יוצאי ישיבות כמוהו – את המילים העבריות "הלכה" ו"אגדה", תוך הפקעתן ממשמעותן התלמודית והפיכתן לקטגוריות כלליות של תרבות וספרות. בסך הכול הוא דרש מהספרות את מה שדרש ממנה הורטיוס: שהיא תהיה לא רק dulce אלא גם utile; לא רק מעולה אלא גם מועילה. "גדולה אגדה – שמביאה לידי הלכה".² לכן חורה לו ש"ספרותנו החדשה ברובה הגדול אֵתָהּ לה, כקבצן הלז, דירת קבע במדור התחתון ביותר של המחשבה וההרגשה התרבותית. ננעלו עליה כל חמישים שערי הבינה ולא נשאר לה אלא פשפש קטן של 'יופי' מסופק – האגדה של זמננו", ויוצריה משתדלים "להשריש בלב ההמון את ההכרה, שאין 'ספרות' ואין 'יצירה' אלא זו היפה בלבד, וכל מה שמחוץ לה פסול. נער שוטה, אשר יצר, במחילה, עשרים חרוזים, או שתי נוקלות, יצירתו יצירה, ו'מורה נבוכי הזמן', למשל – הספר האחד יליד המחשבה העליונה בזמן החדש – איננו בגדר יצירה כלל".³

ברנר – ייאמר לזכותו – איתר היטב את המקור שממנו שאב ביאליק את האמירות הללו. "מפי אחד-העם במאמרו 'הלשון וספרותה', שנכתב לפני כ"ה שנים, מדבר ביאליק היום על תרמיל-הקבצנות של

¹ ח"נ ביאליק, "הלכה ואגדה" [אודסה: כנסת, 1917], דברי ספרות, תל אביב: דביר, 1954, עמ' קה-קו.

² שם, עמ' קג.

³ שם, עמ' קד-קה.

הספרות העברית, שאין לה אלא 'יופי' ו'שאי-אפשר' ללמוד ממנה באמת ובתמים איזה דבר, מפני שכולה אגדה ולא הלכה".⁴ ואכן, ביאליק הושפע כאן בבירור מדברי אחד העם, שטען במסתו זו שהספרות העברית המודרנית התנתקה ממורשת הספרות העברית-יהודית ונתרחקה מרוח העם ריחוק גמור, "משום שוויתרה על העומק הרעיוני לטובת הטכניקה האמנותית, והפכה בכך ל"אומנות מיוחדת לכתוב 'מליצה יפה', שכל נער וריק יכול להשתתף בה ולהגיע למדרגת אחד מסופריה".⁵ אבל אין הרבה הגינות במניפולציה התחבירית שברנר עושה כאן. על ידי הבלעת המונחים "אגדה" ו"הלכה" בתוך המשפט הקובע שביאליק "מדבר מפי אחד-העם", ברנר מטעה את קוראיו לחשוב שגם את המונחים "הלכה" ו"אגדה" במובנם הספרותי נטל ביאליק מאחד העם – והרי זה עיקר החידוש של ביאליק במסתו.

מיד במשפט הבא עושה ברנר עוד מניפולציה. "כאן", הוא אומר, "כבר משמשת המלה 'הלכה' אצל בעל-המאמר שם נרדף למדע", ואילו "אחרי איזו שורות פירוש המלה 'הלכה' היא כבר חובה", הוא ממשיך וטוען בהערת השוליים. "ההתפתלות והתפלות", הוא כותב, "עוברות כאן כל גבול. כאילו מה שהשירה יכולה לגלות בנפש-האדם הוא כאין וכאפס לעומת מה שהמדע מלמד, וכאילו לא במלה השירית החיה עיקר-הספרות, כי אם בשיעורים על התלמוד ובחקירות בתולדות ר' שרירא גאון... הוי, גאונים ולמדנים!"⁶

ההתלהמות היא הבעיה הקטנה כאן. הטענות עצמן מופרכות. אין שחר לטענתו שהמילה "הלכה" מופיעה אצל ביאליק כמילה נרדפת ל"מדע", וכמובן, אין שחר לטענתו שביאליק רואה את עיקר הספרות ב"שיעורים על התלמוד ובחקירות ר' שרירא גאון". אבל הבעיה העיקרית, הבסיסית, היא שברנר פשוט מתעלם במצח נחושה מן המשמעות הלא-תלמודית שביאליק העניק למילים "הלכה" ו"אגדה". הוא מתעלם מזה כדי להציג את ביאליק כחוזר בתשובה שמנסה להחזיר את קוראיו בתשובה.

2

מצג השווא מתחיל כבר בבחירתו המניפולטיבית של ברנר לפתוח את מאמרו – וגם לסיים אותו – בהצבעה על האגודה האורתודוקסית שפרסמה מחדש, על דעת עצמה, את מסתו של ביאליק, שנתיים אחרי פרסומה באודסה. כך הוא מבסס את כל השתלחותו על הנחת המבוקש: אם ביאליק הוא יקירם של האורתודוקסים, הרי שביאליק מדבר על "הלכה" ועל "אגדה" במשמעותן האורתודוקסית. והוא לא מסתפק בזה. הוא נאחז בשמה של אותה אגודה אורתודוקסית, "מעריצי ההלכה", כדי להשתית עליו – בשיטה הישיבתית הבודקה של פלפול מתחכם – אשליה של זהות גמורה בין ה"הלכה" במובן שביאליק העניק לה לבין המובן המסורתי של המילה:

אותנו, בני דורם של ביאליק וה"מעריצים", חניכי החדרים והישיבות, לימדו, בעיקר, הלכה, [...] אך ספר ויקרא ומסכת גטין לא הִפרו את רוחנו אף במשהו [...], כי האנושי הפשוט שבנו הכיר [...] שכל זה לא חשוב, שכל זה בנוי על גזרות בטלות, על עמודי-הבל, ושעלבון הוא לאדם, הראוי לשם אדם, להתפלפל בעניינים כעין: מה מותר להציל בשבת מפני הדליקה ומה אסור, איזו ביצה מותר לאכול ביום-טוב ואיזו אסור.⁷

⁴ י"ח ברנר, "משדה הספרות" [בחימת "בר-יוחאי", הפועל הצעיר, מאי 1919], **כתבים**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1985, ד, עמ' 1508–1509.

⁵ אחד העם, "הלשון וספרותה" [לוח "אחיאסף", אודסה 1894], **כל כתבי אחד העם**, תל אביב: דביר, 1947, עמ' צה.

⁶ ברנר 1985, ד, עמ' 1509.

⁷ שם, עמ' 1503.

והרי ביאליק הבהיר במילים הברורות ביותר: "ובכן, נתנה ראש ונשובה אל... השולחן ערוך? מי שיגלה בדברי פנים כאלה, סימן שלא הבין בהם כלום"⁸ – וברנר אפילו מצטט את המילים האחרונות, אבל רק כהערת אגב בתוך סוגריים, ורק כדי לבטל אותן כלאחר יד ולהמשיך לשעוט קדימה עם פרשנותו המופרכת, שאותה הוא מצדיק עכשיו באמצעות מניפולציה חדשה. ביאליק – הוא טוען – מציע לנו "אידיאה" מופשטת של ההלכה:

אה, ובכן אידיאה, האידיאה של ההלכה! ... אבל האם לא סימן רע הוא למשורר, כשהוא יגע כל מיני יגיעות להסב את עיניו מעצם הדברים, כפי שהם מתגלים במציאות, והוא – בעל [השיר האוטוביוגרפי] "שירתי" – מתחיל לדבר באוזנינו על האידיאה. שיש אידיאות רמות ושאפשר לדבר עליהן – את זאת אנו יודעים גם בלעדך, מר ביאליק! ממך מצפה הספרות לגילויים בעולם השפל, הקונקרטי!⁹

ברנר מתייג כאן את ביאליק כ"אידיאליסט", במובן השלילי שנודע לתואר הזה בעיני המטריאליסטים והפוזיטיביסטים שתייגו כך את הגל ואת שאר המטפיזיקנים הגרמנים של התקופה הרומנטית; על סמך התיוג הזה הוא מאשים את ביאליק בהתנכרות ל"עולם השפל, הקונקרטי" – והוא עושה זאת בלי לחוש שהוא מבטא בכך, בעצם, את הגישה ההלכתית. הוא תוקף את ביאליק בשם אותה דרישה עצמה שביאליק הציב במסה זו בפני אנשי הספרות והתרבות העברית: למלא את התפקיד ההלכתי של מתן "צורה מוחשית ומסוימת לחיים ממשיים, חיים שאינם פורחים באוויר ותלויים ברפיון של הרגשות ומימרות נאות בלבד, אלא שיש להם גם גוף ודמות הגוף נאים"¹⁰. לא "אידיאליסטים" פורחים באוויר, אלא ירידה לפרטי העולם השפל, הקונקרטי.

"אינני מאמין שאחרי קריאת המאמר 'הלכה ואגדה', אם כי הוא לא פופולרי, לא יכול היה [ברנר] להבין את עיקרי הדברים", אמר ביאליק לימים, והעלה את ההשערה:

אפשר שנהג בזה מלחמה תכסיסית, מפני שכאן בארץ ישראל אנשי הימין שמחו, קפצו על המציאה, הוציאו את המאמר שלא בפני [שלא על דעת] והפיצוהו ברכים. הם חשבו שהלכה פשוטה כמשמעה: תלמוד. ואני השתמשתי בטרמין זה בשביל רעיון ידוע, לשם רעיון חדש בתור יסוד לחיים. כלומר: לא רחיפה באוויר, לא דמיון והזיה; אם תרצו לומר, אפילו על חשבון השירה, הלבשת השירה צורה ממשית עם גיבוש האגדה בצורת הלכה. אם אתם רוצים חקלאות – זאת הלכה; כפר – זה הלכה; עבודת האדמה – זו הלכה, מסחר בריא – זאת הלכה, כלומר, אני דאגתי שהיהדות נשארה בתחום האגדה, אפילו כאשר השתמשו בהלכה, היתה אגדית, הלכה סריסה של מלים, משום שצורות החיים איבדו את תוכנן, ומתוך החיים נשטמו חלקים הלכיים.¹¹

ברנר לא הבין זאת? וכי מי אם לא ברנר האמין בלהט ש"אם אתם רוצים חקלאות – זאת הלכה, כפר – זה הלכה, עבודת האדמה – זו הלכה"? ואיזה סופר, אם לא ברנר, התקבל על ידי חלוצי העלייה השנייה והשלישית כמורה ההלכה שלהם, ואף ראה כך את עצמו (כפי שאפשר להיווכח, למשל, מהצהרת הכוונות שלו כעורך "האדמה", ירחונה של מפלגת אחדות העבודה)?¹² הרי אפילו ביאליק

⁸ ביאליק 1954, עמ' קב.

⁹ ברנר 1985, ד, עמ' 1507.

¹⁰ ביאליק 1954, עמ' קג.

¹¹ ביאליק, "לשאלת התרבות העברית" (נהלל, 1932), **דברים שבעל פה**, תל אביב: דביר, 1935, א, עמ' קצח.

¹² "בדבר 'האדמה'" [קונטרס ו, יולי 1919], ברנר 1985, ד, עמ' 1594–1597.

בכבודו ובעצמו לא היה מעז לסיים מסה ספרותית בפסק ההלכה: "מושבי פועלים, מושבי פועלים, מושבי פועלים – זוהי הרבולוציה שלנו, האחת והיחידה".¹³

אף סופר עברי אחר לא היה כה "הלכתי", במובן הביאליקאי. אף סופר או משורר עברי אחר בן זמנו של ברנר לא כתב סיפורת כה פובליציסטית, כה מגויסת לליבוץ הבעיות הלאומיות והחברתיות שעל הפרק ולניסוחם של צווי שעה; איש מהם לא קיבל על עצמו, כמוהו, את התפקיד ה"הלכתי" של מורה הדור, איש הרוח המוכיח בשער, המבקר המצליף, האינטלקטואל המעורב, הצופה לבית ישראל. זה מה שהבדיל אותו מרוב עמיתיו, ובעיקר משני הסופרים שהיו חבריו הקרובים ביותר, והרחוקים ביותר מרוחו ההלכתי – גנסין ושופמן.

3

מקובל לחלק את אנשי הספרות של דור התחייה לשני מחנות דוריים: הוותיקים, בראשותם של אחד העם וביאליק, ומולם הצעירים, בראשותם של ברדיצ'בסקי וברנר, שמרדו בהם וב"נוסח אודסה" שלהם, שנתפס כמיושן שבעתיים מתוקף זיהויו עם "נוסח מנדלי". הנרטיב הזה בעייתי כבר ברמה העובדתית הבסיסית (ברדיצ'בסקי היה, למעשה, מבוגר מביאליק), אבל הוא בעייתי בעיקר בשל הזיהוי השגוי בין דור ספרותי לבין מחנה ספרותי – זיהוי המשייך את ברנר למחנה הספרותי של גנסין ושופמן (רק משום שהוא בן דורם), כאילו הוא חלק אתם פואטיקה דומה והתנגדות דומה לפואטיקה ולאידאולוגיה התרבותית של ה"וותיקים". מאמר ההשתלחות שלו ב"הלכה ואגדה" של ביאליק – ובאמצעותו, באחד העם ובמאמרו "הלשון וספרותה" – הוא, לפיכך, מאמר חשוב במיוחד לביורר השאלה אם ברנר אכן השתייך למחנה הצעירים, או שמא השתייך דווקא למחנה שהוא תקף.

במאמרו "הלשון וספרותה", המותקף על ידי ברנר, כותב אחד העם שמחובתה של ביקורת הספרות העברית "לנתח כל סיפור לא רק מצד יופיו ואמיתותו של הציור (ואין צריך לומר מצד הלשון בלבד), כי אם עוד יותר מצד התורה היוצאת ממנו ביחס לחיי האדם בכלל או לחיי עמנו בפרט".¹⁴ איש לא הגשים דרישה אחד-עמיסטית זו באופן כה נחרץ כמו ברנר, שעשה את ביקורת הספרות שלו קרדום לפובליציסטיקה לאומית-חברתית של "הערכת עצמנו". "רבות דיברו המדברים על ההערכה האסתטית בניגוד להערכה האתית", הוא כותב, "רבות התפארו משרתי היופי על כי אינם, חלילה, כוהני המוסר. ערכי הטוב והרע שלנו – דיברו הללו בראש מורם ובחזה מובלט – הם ערכי היפה והמכוער ולא המוסרי והבלתי מוסרי" – ואילו מנדלי מו"ס, "ככל אמני העולם היותר חשובים – אינו גורס אנטיזתה זו שביין יופי ומוסר".¹⁵ סבא מנדלי, אבי "נוסח אודסה" של אחד העם ובני חוגו, הוא המופת הפואטי של ברנר, והנימוק שברנר מביא לכך נראה כמועתק ממאמרו הנ"ל של אחד העם. למעשה, קריאתו של ברנר ביצירותיו של מנדלי היא קריאה בעייתית בדיוק מפני שהיא קריאה אחד-עמיסטית מדי, העושה רדוקציה של יצירות ספרותיות לתוכניהן האקטואליסטיים ומשטחת את המורכבות האמנותית והפסיכולוגית של "מסעות בנימין השלישי", ובעיקר של "ספר הקבצנים", לכדי סאטירה חברתית.¹⁶ "מסירת אורחות-החיים של היהודים עם כל מה שיש להסיק מזה – זהו המוטיב העיקרי אצל מנדלי", סיכם ברנר,¹⁷ וחבל שלא זכר זאת כעבור חמש שנים, כשהשתלח ב"הלכה ואגדה" של ביאליק, שהרי מסירה ספרותית של "אורחות-החיים של היהודים עם כל מה שיש להסיק מזה" אינה אלא כתיבת אגדה הלכתית, במונחיו של ביאליק ובהתאמה מלאה להשקפתו ולטעמו הספרותי של אחד העם. ולמען הסר ספק: ברנר אינו מדבר כאן רק בשם הפונקציה הריאליסטית של תיאור המצב הלאומי-חברתי הקיים,

¹³ "הערכת עצמנו בשלושת הכרכים" [רביבים, ה, ירושלים 1914], ברנר 1985, ד, עמ' 1296.

¹⁴ אחד העם 1947, עמ' צז.

¹⁵ "הערכת עצמנו בשלושת הכרכים", ברנר 1985, ד, עמ' 1249.

¹⁶ ראו על כך הערתו של דן מירון בספרו **הרופא המדומה**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1995, עמ' 39.

¹⁷ ברנר 1985, ד, עמ' 1275.

אלא בשם הפונקציה ההלכתית של עיצוב האופי (האתוס) הלאומי-חברתי: "היהודים נתקיימו? כן, אמת, נתקיימו. אבל ההתקיימות, רבותי, עדיין אינה זכות. [...] הקיום כשהוא לעצמו עדיין אינו מעיד על אופי חשוב. [...] אנחנו יכולים לדון רק על ערך-קיומנו, על אופן-קיומנו. ואופן זה אינו נותן לנו כבוד ביותר".¹⁸ הוא מדבר אפוא על ספרות שעיקר ערכה בתרומתה לתיקון אורחות חיינו.

ניזכר בפתוח המפורסם של כתב העת "השילוח". "סימן-השאלה הגדול אשר נראה על פני היהדות בשני הדורות שלפנינו ואשר הסתתר אחרי כן בעב הענן", כתב אחד העם, "חוזר ונגלה מעט-מעט מתוך הערפל, ופחדו מפיג שחרון הרגשותינו ומכריחנו להתבונן בעיניים פקוחות ובדעה צלולה על כל פרטיו: מה היא 'עצמותנו' הלאומית ההיסטורית, שבשבילה או בסיבתה אנו נלחמים עם כל היקום זה אלפי שנה? מה הם חיינו ההווים בכל ארצות פזורנו, באיזו מידה חיינו הם באמת, ובמה הם צריכים וסובלים תיקון? ועל הכול ומתוך הכול – שאלת העתיד: אם, איך ומתי נגיע אל 'החוף' המקווה, למרות ה'שטף' העז, הקורע אותנו אברים אברים ונושאם אחד אחד ל'ים הגדול'?" ; תכליתו של כתב העת הזה היא אפוא "לדעת את עצמנו, להבין את חיינו ולכונן את עתידותינו בתבונה".¹⁹

זה דבר עורך "השילוח", והנה דבר עורך "המעורר":

"המעורר" אינו בא אלא לספק, כפי האפשר לספק בכמותו הדלה הזאת, את צרכי המחשבה והרגש של העשרות מבני-ישראל הקוראים עברית ולברר לפנייהם מזמן לזמן את המציאות של חיינו כמי שהיא, כהווייתה; להראות לעצמנו את מצבנו הגשמי והרוחני בלי כל כחל ושרק, להעמידנו על עצם מהותנו ועל האמת שבעבודותנו וגלותנו, למען נדע להיות ניצבים נגד גורלנו בדעה צלולה, בעיניים פקוחות ובלי כל שקר בנפש ולמען נהי מוכשרים לשאת את כל [הכאב] הגדול והצער שבתוכנו בעוז.²⁰

האם נכתבו אי פעם שני מניפסטים ספרותיים עבריים כל כך דומים?

4

ועכשיו ניטול את הפסקה המפורסמת ביותר ב"תעודת 'השילוח'" – הפסקה שקוממה את ברדיצ'בסקי ושות' והפיקה מהם את שורת התגובות הנחשבת להכרזת המרד של ה"צעירים" בסדר היום המיושן של אחד העם ובני חוגו. "היצירה היפה שאין בה אלא יופיה, המעוררת תנועת הרגש לשם תענוג בלבד, היא אף היא יש לה מקומה וערכה בצד ידוע מחיי האדם", כתב אחד העם, "אבל במצבנו עתה, אנו חושבים שאין לספרותנו הדלה לפזר מעט כוחה לדברים כאלו, בעוד שעניינים יותר נחוצים ומועילים דורשים תפקידם וכוח אין. מן הטעם הזה אפשר שימעט מספר השירים" שיפורסמו כאן, שכן "רוב משוררינו עתה אינם הולכים בדרכו של יל"ג, לאחד את השירה עם המחשבה על דבר חיינו וצרכינו המרובים. ופאזיא בלבד, השתפכות הנפש על הדר הטבע ונועם האהבה וכדומה – יבקש לו כל החפץ בלשונות העמים וימצאנה במידה מספקת".²¹

¹⁸ שם, עמ' 1283.

¹⁹ "תעודת 'השילוח'" [השילוח, אודסה, אוקטובר 1896], אחד העם 1947, עמ' קכז (ההדגשות במקור).

²⁰ "אל החותמים והקוראים" [המעורר, לונדון, נובמבר 1906], ברנר 1985, ג, עמ' 144–145.

²¹ אחד העם 1947, עמ' קכז–קכח.

המילים החשובות הן: "במצבנו עתה". אחד העם לא זלזל בספרות היפה, אלא חזר על מה שטען ב"הלשון וספרותה": שכל עוד העברית אינה שפה מדוברת אפשר לכתוב בעברית, לפי שעה, מאמרים טובים, אבל לא רומנים טובים, כי "דקות ההרגשה אינה יכולה [...] להתפרנס כל צורכה בלשון שאינה מדוברת", ואילו "בכל הנוגע לבהירות המחשבה, לא הדיבור עיקר, כי אם הכתב".²² בתנאי מצוקה אין מנוס מלקבוע סדר עדיפויות; אחד העם קבע את סדר העדיפויות של "השילוח" על פי הבנתו את המגבלות והאילווצים הלשוניים, התרבותיים, הפוליטיים וכו', שבגללם הייתה ספרות התחייה רחוקה עדיין מתנאי קיום ספרותיים נורמליים, שבמסגרתם נכתבים ונקראים רומנים ושירים "על הדר הטבע ונועם האהבה וכדומה".

ומה אמר ברנר במאמרו הפרוגרמטי על ספרות העלייה השנייה? "כמדומני, שלא טעיתי הרבה באומרי לך, שעד עתה אין מקום בעצם לז'אנר מחיי פלשתינה, אפילו באותה מידה שיש מקום לז'אנר בספרות בכלל".²³

"עד עתה". כי במסגרת המגבלות והאילווצים הלשוניים, התרבותיים, הפוליטיים וכו' של חברה מקומית זעירה, נטולת שלטון עצמי, המצויה עדיין בשלב ראשוני בלבד של גיבוש זהותה, אפשר לכתוב, לפי שעה, רק "זכרונות ורשמים מן 'המצב הדינמי', המתנועע, [...] אבל בשום אופן לא יצירות מחיי הארץ באותו המובן ש'עמק הבכא' היא יצירה מחיי יהודי רוסיה לפני שני דורות!"²⁴ דעתו של ברנר כדעתו של אחד העם, וברנר אף הודה בכך לימים, כשתיאר איך, בקוראו בנעוריו את פולמוס "השילוח", לבו אמנם "הלך שבי אחרי התלהבותו" של ברדיצ'בסקי, כיאה לנער, אבל כבר אז "חוש-המצויאות השכלי שבי נתן, אמנם, צדק גם לאחד-העם: הרי דלים אנו בכוחות, וטוב שנמצא בספרותנו דברים אשר אין אנו מוצאים במקומות אחרים, היינו, ענייני-היהדות".²⁵ את העמדה האחד-עמיסטית הזאת הוא הביע לא רק במאמרו על "הז'אנר הארץ-ישראלי", שנכתב בעקבות פרסום רומן העלייה השנייה שלו "מכאן ומכאן", אלא גם בפתחו של הרומן עצמו: "במטותא", פונה המלביה "ד הברוי אל המו"ל הברוי, "איזה ערך אמנותי יש לכתביו הטרופים האלה [...]?"

עונה לו המו"ל: "אני אינני קהה כל כך, שיצטרכו להגיד לי, כי מן היופי הציורי יש כאן אך מעט מן המעט, ואולי לא כלום לחלוטין; את הפובליציסטיקה הלא נסיר, כאמור, אבל התוכן... התוכן... מחיי ארץ-ישראל..."

"מה? חיי-ארץ-ישראל?" מוחה המלביה "ד, "כלום יש פה מחזות פיוטיים מהדר גאון הכרמל והשרון, [...] מאהבת בנות-ציון וירושלים, התמות והצנועות? – לא! לא! מה יש פה מכל אלה החמודות? הן אף לא צל, לא זכר..."²⁶

כלומר, בפתח יצירתו השאפתנית והחשובה ביותר ברנר מודיע שהוא כתב בזאת את הרומן שאחד העם חיכה לו, רומן המגשים את האידאל הספרותי של "תעודת 'השילוח'" – רומן שקוראיו לא ימצאו בו לא "פואזיא" ולא תיאורים של "הדר הטבע ונועם האהבה וכדומה", אבל ימצאו גם ימצאו בו, כמו אצל יל"ג, "מחשבה על דבר חיינו וצרכינו המרובים".

²² שם, עמ' צד.

²³ "הז'אנר הארץ-ישראלי ואביזריהו (ממכתב פרטי)" [הפועל הצעיר, אוגוסט 1911], ברנר 1985, ג, עמ' 570.

²⁴ שם, עמ' 571.

²⁵ "מיכה יוסף ברדיצ'בסקי: דברים אחדים על אישיותו הספרותית" [הפועל הצעיר, אוקטובר-דצמבר 1912], ברנר 1985, ג, עמ' 862–863.

²⁶ "מכאן ומכאן [ורשה: מצפה, 1911], ברנר 1985, ב, עמ' 1265–1267.

יל"ג וביאליק, שני המשוררים הנערצים על אחד העם, הם שני המשוררים הנערצים גם על ברנר, ומאותה סיבה עצמה. ברנר לגלג על אניני הטעם, בעיני עצמם, שלא עמדו על גדולתו של "ה'פובליציסט' גורדון, שידע רק להילחם ב'שולחן ערוך' והיה רק בעל-לשון, אבל לא ידע את האהבה, לא ידע את הטבע, לא ידע את האשה וכו' וכו'"²⁷ (שוב נשמע הד קולו של אחד העם, באמירתו על אודות שירה שעניינה "הדר הטבע ונועם האהבה וכדומה"), והכריז כנגדם, וכנגד כל ההטיה האסתטיציסטית של ספרות זמנו: "אני – אני יודע. אפשר. אפשר שזו אינה שירה. אבל אחת יודע אני: אם זו, אם השתפכות רגש אנושי-יהודי עמוק ולוהט כזה בפסוקים עברים מכאיבים ונוקבים עד התהום כאלה אינם שירה, אז... אז גם 'משא-נמירוב' [בעיר ההריגה של ביאליק] אינה שירה, ואז – לעזאזל השירה!"²⁸

כמו אחד העם, הוא תפס את ביאליק בעיקר כממשיך של יל"ג. זה היה עיקר שבחו של ביאליק בעיניו: שהוא כתב, מתוך נאמנות לתוכן הלאומי היל"גי ולפתוס ה"נבואי" היל"גי, פואמות כמו "המתמיד", "מתי מדבר" ו"בעיר ההריגה".

אכן ידע את יל"ג הפליט מואלוז'ין, את משורר-עמו ואת חיי-עמו. התדעו מאין נחל את שירו הוא? "אם יש את נפשכם לדעת את המעיין" הברוך הזה – אל אלה [אל שירי יל"ג] לכו. כי כ"ארי המת" [יל"ג] כן היו מורשי-לבו הוא, החי, מכוונים רק כלפי מגמה אחת: להיות משורר-אמת, להגיד את האמת, את כל האמת, על דבר עמו (הוספה ליל"ג: ועל דבר עצמו, בן-עמו, כי מבשרו יחזה את העם, ומגורל-העם יחזה את גורלו הוא). [...] מיטב שירת ביאליק מתחילתה, מאז – אמיץ. להטיה וקסמיה, חידושיה ונפלאותיה הגדולים והמרוכים של שירת אמת זו אינם באים לשם סלסול וצעצוע, כי אם לשם מסירת הרושם האמיתי של נפש-המשורר מחיי-העם ומחיי יחיד-העם... בבריאות עצומה שבאמת הוא שר על החולשות, של עמו ושלו, על הפגימות והעלבונות שלנו.²⁹

באופן אחד-עמיסטי לגמרי ברנר רואה בשירתו של ביאליק את ההוכחה הניצחת לכך ש"דווקא בני תקופת ה'לאומיות', שב'ישראל' היה כל מעינם, של'קריירה' הפרטית של איש ואיש לא שמו כל לב, ואך ב'לאום' ראו חזות הכול – הם הם שישירו לעמם שירת ה'יחיד' העברי, יגון-היחיד וששון-היחיד"³⁰; באופן אחד-עמיסטי לגמרי הוא מהלל את ביאליק על היותו "נאמן-בית-חיי-האומה, מתוך שבהגותו על האומה עולים בו כל ה'נושנות', כל מכמני שפת האומה", והודות לכך "ממלאה שפת ביאליק את התפקיד להוציא את ירושת הדורות הרבה"³¹; באופן אחד-עמיסטי לגמרי הוא מחמיא בהזדמנות זו לטשרניחובסקי על שנגמל בבגרותו מן היסודות הזרים של שירתו המוקדמת "ונעשה יותר בן-בית אצלנו, ועוד יותר, כשהגיע לגבורות – באידיליות – למד לשפוך את יצירתו בשפת בית-היוצר לנשמת-שירתנו, בשפת 'מתי מדבר' ו'תקוות עני'³² (כלומר, טשרניחובסקי נעשה משורר כלבבו של ברנר משעה שנעשה דומה לביאליק); ובאופן אחד-עמיסטי לגמרי הוא מסתייג משיר האהבה של ביאליק "הולכת את מעמי" – ולא מפני שאינו יפה בעיניו: "אין זאת, כי ביקש כאן לכתוב שיר יפה, והשיר הוא יפהפה – אבל מה לנו ממנו? הצוואה הגדולה אשר קיבל ביאליק מיל"ג הלא היא דווקא:

²⁷ "אזכרה ליל"ג [הפועל הצעיר, מארס-אפריל 1913], ברנר 1985, ג, עמ' 892.

²⁸ שם, עמ' 940.

²⁹ "הנאמן (לדמות דיוקנו של ביאליק)" [בשעה זו, ג, ספטמבר 1916], ברנר 1985, ד, עמ' 1398.

³⁰ שם, עמ' 1403–1404.

³¹ שם, עמ' 1409.

³² שם, שם.

השקר המרומם אינו בשום אופן טוב מהאמת השפלה. ויהי דברכם, משוררים עברים, מר כמוות — אמרו! "מצטט ברנר את שיר התוכחה של ביאליק "דבר", וממשיך לצטט ממנו: "ומחיתם במחי יד אחת את קורי-העכביש! ומה לנו אפוא שלווה קורית זו שב'הולכת את'... אם אין שלווה?"³³ "שלווה קורית זו" היא הפואטיקה של הדקדנס: מעודנת, מלוטשת, חושנית, אגוצנטרית — פואטיקה כמו זו של גנסיין, שופמן, יעקב שטיינברג, זלמן שניאור, אברהם בן-יצחק, עגנון הצעיר (של סיפורי האהבה היפואיים), יעקב פיכמן, דוד פוגל; כולם, חוץ מברנר.

6

לכן אין לבלבל בין קשרי החברות שהיו לברנר עם כמה מבני דורו לבין השאלה לאיזה מחנה ספרותי הוא השתייך. במקום לרכל על יחסיו האישיים עם גנסיין, כדאי לקרוא מה הוא חשב על הפרוזה שלו:

הנה א"נ גנסיין, אותו בעל הנפש ההומייה והקרה, אשר זה דרכו מאז להיות רוצה להעלים ולגלות כאחד, הנה "הנטע הזר", בעיקר, לספרותנו — והאימפרסיוניסטן האמיתי שלה. הנה התרשמותו המיוחדת, האינטימית ביותר, שלפיכך היא בלתי מובנת לעתים קרובות כל כך לקורא הרגיל (בייחוד במקומות הרבה בסיפור "בטרם" שנדפס ב"רשפים"); הנה האימפרסיוניות, המתבטאת דווקא במשפטים ארוכים, ממושכים, נפתלים ונעוצים זה בזה, שמרבים ב"אותו" וב"אותה" [...], לפעמים — לידי מניירות. כי אכן כך הוא הדבר: לבלי לכתוב כלל אי-אפשר לו לא"נ גנסיין: ההתרשמות בוקעת ומחפשת לה איזו דרך, אינה נותנת מנוחה, שואפת להתגלות... לכתוב בקיצור לא ייתכן לו: הקיצור מגלה יותר מדי, בעוד שברוב דברים, כידוע, לא יחדל הכיסוי... ונפשו הקרה, הערומה והמתרשמת לרגעים של א"נ גנסיין רוצה דווקא באי-פשטות ובכיסוי.³⁴

"נפשו הקרה" (ברנר חוזר על זה פעמיים). "נטע זר לספרותנו". "משפטים ארוכים, ממושכים, נפתלים". מניירות. דברנות ("רוב דברים"). סרבול וערפול ("אי-פשטות וכיסוי"). זו דעתו של ברנר על הפרוזה של גנסיין, והוא הביע אותה לא באיזה מכתב פרטי, אלא מעל דפי עיתון. מה הוא חשב על שירי הנוף האימפרסיוניסטיים של פיכמן ידיו? הוא אמנם שיבח את "התוגה העדינה" השפוכה עליהם, אבל הסתייג מהם משום ש"האמן קודם בהם לאדם; הפייטן קודם בהם ליהודי".³⁵

מה הוא חשב על שיריו של שטיינברג? "ספר-השירים הנקוב [מ-1910] עושה עלינו רושם, שמחברו הוא בעל נפש ריקה לגמרי ואין לו שום השקפת-עולם, שום הוקרת-חיים, שום ערכין קבועים, שום סימפטיות חזקות, שום אחיזה. מזה — במידה ידועה — החיצוניות הנפוחה, המתלבטת בחזרה משעממת על ניבי-מספר פיקנטיים".³⁶ כיאה לשירה דקדנטית, "המוטיב היסודי בשירי יעקב שטיינברג הוא [...] השיממון. דבר שבשלילה זה, או, לפי מבטאו של ויינינגר ביחס לשיממון, דבר שבחטא זה — מוליד גם מצבי-נפש אחרים, שונים, מגוונים, מהם גם יפים, פיוטיים ונאים, אך כולם, בתור בני-השיממון, אינם יכולים, סוף-סוף, להגיע לידי איזה 'הן', ותמיד, למרות הדקות, וגם היופי שבפרפורם, אינם אלא

³³ שם, עמ' 1418.

³⁴ "רשמי ספרות" [האחדות, פברואר 1912] ברנר 1985, ג, עמ' 747.

³⁵ "רשימות ביבליוגרפיות" [האחדות, ינואר 1912], שם, עמ' 738–739.

³⁶ "מצרור כתבים ישנים (הרהורי קורא)" [הפועל הצעיר, 1910], שם, עמ' עמ' 413.

שלילה אחת ארוכה, משוללת-תרופה, חשוכת כל תקוה והצלה, ההולכת וחוזרת וחוזרת, וכמובן מאליו – משעממת³⁷.

מה הוא חשב על ביכורי יצירתו של עגנון? הוא לא אהב את "תשרי" (הנוסח המוקדם של "גבעת החול"), שנראה לו כתוצר של "הדקאדנס, המודרניות, שמקורם בשאיפה 'להיות דומים לבריות'", ולעומת זאת אהב את "והיה העקוב למישור", "שאין כמוהו לנוי ולעמקות עממיים"³⁸. מי יודע, אולי ביקורת אחד-עמיסטית זו של ברנר עזרה לעגנון להיפרד מן האימפרסיוניזם הדקדנטי ולהתמקד באופציה היהודית-עממית.

באשר לברדיצ'בסקי: בניגוד לתדמיתו המקובלת כאינדיבידואליסט ניטשיאני, ברנר ראה אותו כ"איש-הרוח האמיתי" במובן הלאומי (האחד-עמיסטי, הביאליקאי) של הצופה לבית ישראל – "איש, שלמרות היותו יושב מנעוריו ועד היום הזה הרחק מהמוני בני ישראל, הוא בוער תמיד באש-צרכיהם, משאלותיהם, תסיסותיהם, וגבו כפוף תחת סבלון-האומה, שהוא סבלונו הפרטי"³⁹. ספרות היידיש של י"ל פרץ וממשיכיו נראתה לו ככניעה חקיינית לאופנת הזמן, סגידה ל"עגל מודרני", ספרות מוכת "זרות", "מלאכותיות" ו"ריקנות אינטליגנטית", סלונית⁴⁰ וביקורתו על הדקדנטים היידישאים מחווירה בהשוואה לביקורתו על שירתו העברית הדקדנטית של שניאור. הוא קורא את הפואמה של שניאור "תחת צלילי המנדולינה", ומכריז: "ביופיה אכן אי-אפשר לכפור, כשם שאי-אפשר לכפור ביפי העלמות המצוירות על צרורות-סבון ותיבות-שוקולדה. [...] אלמלא היו פה פּרָטְנְסִיּוֹת פּרובלמטיות, הייתי מתענג או לא מתענג על רבות מן השורות שבעמודים הללו, [...] ברם, אותן השורות בקשר אל תוכנן הנן אך מרגיזות ברוח הטומאה הבוקעת מהן, ברומנטיותן המזוייפה, הנאה לאיזה דקאדנט צרפתי, בהתפנקותן חלושת-העצבים, בפיליטוניותן הפייטנית ובזרותן. כי אכן – ידעו זאת המתפעלים – הפואמה הזאת זרה לנו בכללותה ומעוררת רגש של התקוממות בתוכנו לא מפני חידושה, כי אם דווקא בגלל ההשגות הישנות, הבאנאליות, שבה, הלקוחות בהקפה מהזרמים הריאקציוניים שבספרויות-אירופה, שכבר היו לזרא לכל. נושאים אנו את עינינו למשורר היהודי, אשר ישיר לנו שירה חדשה יהודית על העניינים העומדים ברומו של עולם – בתוכם גם ענייני-החיים שלנו, ענייני-ההיסטוריה שלנו, קרב-הקרב שלנו – אבל מה לנו ולאיזה בן-מערב בלי צבע, אזרח הכרכים הגדולים", קוסמופוליט תלוש אשר "רוח-אחרים מדבר מתוך גרונו"⁴¹. ואת מי מביא ברנר כניגודו המופתי של האסתט הדקדנטי הזה? את ביאליק, כמובן.

ביאליק יהודי הוא ב"הברכה" לא פחות מאשר ב"מְתִי-מדבר", וב"מתי-מדבר" לא פחות מאשר ב"המתמיד" – הגויים אינם כותבים כך, וכשיתרגמו להם את כל זה לא יחושו בכל מלה ומלה מה שאנו חשים. האמיתיות המיוחדת, הנפשיות המיוחדת, העדינות המיוחדת, הכוח המיוחד, הקול הפנימי – כל זה שלנו, שלנו, יביע המשורר מה שיביע. לא כן שניאור בפואמה זו ובעוד הרבה ממה שכתב. אוי לי אם אומר, אבל במקום שאחרים ימצאו הַמְרָאָה לשחקים רחבים וכוחות עצומים, אני רואה זמורת-זר במובן הגרוע של השם, היינו, ציורים יפים ועשירים, דומים לתרגומים משירת-אחרים, טכניקה מצויינה, לפעמים דגולה, שתוכה ניחר, והתרכזות אסתטית, שמנבלת את פיה!⁴²

בדבריו אלה ביטא ברנר במלוא התקיפות את הקו האחד-עמיסטי-ביאליקאי, שבו הוא צידד, כפי שאפשר להיווכח, לא רק בתחום הספרותי, אלא גם בוויכוח עם הציונות ההרצליאנית. "הציוניות

³⁷ שם, עמ' 416–417.

³⁸ "רשמי ספרות", שם, עמ' 755.

³⁹ מאמרו על ברדיצ'בסקי, שם, עמ' 859.

⁴⁰ "רשמי ספרות", עמ' 755–756.

⁴¹ "חוברת היובל של 'השילוח'" [האחדות, ינואר 1912], שם, עמ' 731–734 (ההדגשות במקור).

⁴² שם, עמ' 735.

הבזילאית, הקונגרסית", הוא כתב ישר מתוך גרונו של אחד העם, "לא תיתן את האפשרות להיות עברי בכל המפעלים גם מחוץ לד' אמותיה", כי ציונות דיפלומטית זו אינה אלא המשך היהדות הקלושה של יהודי מערב-אירופה הליברלים, הרפורמים, המתבוללים למחצה, שהרצל עצמו הוא דוגמה כה ייצוגית של תלישותם. "הרצל 'עזב' את עברו ה'אי-ציוני' ובא לעבוד בשביל היהודים. אבל מה נשתנה בו בעצם?" תוהה ברנר. "האם נעשה ליהודי, באותו המובן שאנו כולנו יהודים? לא, הוא נשאר כשהיה, בן תרבות אחרת, בן אותה התרבות, שהיה שלה עד עבודתו בציוניות. מה הועילה לו זו? מה שינתה בחזון-נפשו? מתחילה כתב פיליטונים גרמניים בעיתון גרמני, וגם אחר כך כתב ממש אותם הפיליטונים באותו העיתון".⁴³

7

לאור כל זאת, דומה שהתנפלותו של ברנר על "הלכה ואגדה" של ביאליק לא נבעה מהתנגדותו לנאמר בה, אלא, אם כבר, דווקא מכך שהוא לא הוזכר בה. כשביאליק קונן: "עתה זכינו לדור שכולו אגדה",⁴⁴ הוא התעלם מן הסופר האחד היוצא מן הכלל הזה, הסופר-הפובליציסט הלוחם, שבלט בחריגותו בין בני דורו האסתטיציסטים. ברנר נפגע, ותקף בחזרה.

מכל מקום, פרשייה זו חושפת – וזה העיקר – את הצורך בבחינה מחודשת של תדמיתו של ברנר כסופר וכמבקר, בחינה מחודשת של תיוגו המקובל כ"מודרניסט" שמרד, כביכול, בפואטיקה הלאומית המיושנת (בעיני רוב בני דורו) של אחד העם וביאליק.⁴⁵ העובדות מלמדות אחרת. ברנר דגל, כפי שראינו, בסדר יום ספרותי הדומה בעיקרו לסדר יומם הספרותי של אחד העם וביאליק, והעלה על נס לא את סופרי דורו המודרניסטים, אלא את יל"ג ומנדלי וביאליק עצמו. בניגוד מוחלט לתדמיתו כמודרניסט, הוא החזיק למעשה בפואטיקה מיושנת בשעתה, פואטיקה שמופתיה הספרותיים היו הריאליסטים החברתיים הגדולים של המאה התשע-עשרה בספרות העברית ובספרות הרוסית. הוא לא הושפע מהמודרניסטים הרוסים של מפנה המאות, אלא מטורגנייב, דוסטויבסקי וטולסטוי, שעליהם כתב הרבה ובהערצה, ואף תרגם מיצירותיהם ("החטא ועונשו", "בעל הבית והפועל"), ולא ממהלכיה המודרניסטיים של ביקורת הספרות הרוסית בזמנו, אלא, כפי שהוכיח מנחם ברינקר, מביקורת הספרות הרוסית החברתית, הנרודניקית, של הדור הקודם.⁴⁶ אפילו הטכניקה המודרניסטית-כביכול של יצירותיו המתחזות לערבוביה של דוקומנטים לא-ספרותיים נטועה למעשה בקונבנציה מרכזית של הספרות הרוסית למן "גיבור דורנו" של לרמונטוב עד לשעטנו הסיפורי-מסאי-דוקומנטרי של "מלחמה ושלוש", הרומנים הפוליפוניים-הסימפוזיוניים של דוסטויבסקי והסוגה הרוסית של ה"רשימה" (zapiska) הספק-יומנית ספק-עיתונאית, שבדיוק עליה מכריז ברנר במשפט-הפתיחה של "בחוורף", ושעליה הוא ממליץ במאמרו על "הז'אנר הארץ-ישראלי", בדברו על כתיבת "רשמים" ו"ממוארים".⁴⁷

הוא הדין בתיוגו כ"אקזיסטנציאליסט". התיוג הזה, המעניק לברנר ולגיבור-המספר שלו תדמית של תלוש מודרני, טופח בעיקר על ידי אנשי ספרות ישראלים בני דור המדינה – חילונים ליברלים שהאקזיסטנציאליזם הצרפתי (שהיה כאן באופנה משנות החמישים עד שנות השבעים) העניק להם

⁴³ בתוך מאמרו על ברדיצ'בסקי, שם, עמ' 848–849.

⁴⁴ "הלכה ואגדה", ביאליק 1954, עמ' קד.

⁴⁵ דוגמה אופיינית של דעה קדומה זו מספק פנחס גינוסר, עורך **הספרות העברית ותנועת העבודה**, באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון, 1989, בקובעו כי "כל הציפיות שלו [של ברנר] מן הספרות העברית שונות תכלית שינוי מציפיותיו של ביאליק" ("ביאליק, ברל וברנר: 'הלכה ואגדה' ושתי תגובות", שם, עמ' 68).

⁴⁶ ראו מנחם ברינקר, **הספרות העברית כספרות אירופית**, ירושלים: כרמל, 2016, עמ' 195–197; וביתר הרחבה, ראו מחקרו של רפי צירקין-סדן, שנכתב בהדרכתו של ברינקר, **אותיות יהודיות בספריית פושקין: יצירתו של יוסף חיים ברנר וזיקתה לספרות ולמחשבה הרוסית**, ירושלים: מוסד ביאליק, 2013.

⁴⁷ ברנר 1985, ג, עמ' 571. ראו על כך ברינקר, **עד הסימטה הטבריינית**, תל אביב: עם עובד, 1990, עמ' 93, וביתר הכללה בעמ' 117: "במאה הי"ט היתה תחבולת המבדה האוטוביוגרפי או הממוארי ותיקה ביותר בספרות הרוסית, בכלל הספרות האירופיות האחרות, ובעיקר הצרפתית".

הכשר לנטישת ה"אנחנו" לטובת ה"אני". כפי שמציינת אניטה שפירא: "בעוד שבני הדור של 'החלוץ' ו'המחנות העולים' ראו בברנר את מי שחינך אותם להגשמה חלוצית, [...] מצא בברנר דור סופרי המדינה את האינדיבידואליסט האקזיסטנציאליסטי".⁴⁸ מתוך הטיה זו, הם לא רק התעלמו מן הצדדים הרליגיוזיים של ברנר ומן התשתית הישיבתית של עולמו הלשוני והרוחני, אלא רוקנו את כתביו מתוכניהם העיקריים – הלאומיים והחברתיים.⁴⁹ למרבה האירוניה, דווקא ברינקר, שעמד יותר מרוב הברנריסטים על כך שיצירתו הסיפורית והביקורתית של ברנר משמעותית בעיקר כאמירה "בדבר חיי הכלל, ולא רק כ'הבעה' של נפש היחיד",⁵⁰ היה גם, כמתרגמם של כתבי סרטור וכמנחיל משנתו במקומותינו, אחד האחראים הראשיים להתבססותה של האופנה האקזיסטנציאליסטית בקרב בני דורו, וכתוצאה מכך להתבססות התדמית האקזיסטנציאליסטית של ברנר.

הגיע הזמן להכיר ביסוד האחד-עמיסטי והביאליקאי של ברנר, ובהזדמנות זו, הגיע הזמן להיגמל מתדמיתו של ברנר כ"איש האמת" הטהור, הקדוש החילוני. פולחן האישיות שנוצר סביבו שיבש את היכולת לקרוא את כתביו באופן ענייני, בלי רטט הקדושה של חסידים שוטים. אין שליחות בלי קצת קרייריזם, ומאמר כמו מאמרו של ברנר על "הלכה ואגדה" של ביאליק מעיד עליו שידע להשתמש בכליו הרטוריים המושחזים ובבמה הציבורית שעמדה לרשותו לא רק לשם שמים, אלא גם לניהול חשבונותיו האישיים, מתוך התערוכת האנושית הרגילה של חרדת השפעה, אגו פגוע וניצול הזדמנות לקידום עצמי. מאמר שכזה לא נכתב על ידי "איש האמת", אלא על ידי איש אמיתי.

⁴⁸ אניטה שפירא, **ברנר: סיפור חיים**, תל אביב: עם עובד, 2008, עמ' 377–378.

⁴⁹ על התמשכותה של מגמה זו עד ימינו מעיד ספרו של יעקב גולומב, **מתק סתרים: ברנר כאקזיסטנציאליסט עברי**, ירושלים: כרמל, 2015. גולומב קובע, למשל, שברומן "מכאן ומכאן" מקבלת העמדה האקזיסטנציאליסטית "עדיפות ברורה על פני עמדתו הציונית-סוציאליסטית של ברנר" (שם, עמ' 457). בניגוד להגדרתו של רומן זה על ידי ברנר עצמו כ"ספר לאומי" (שם, עמ' 458), קובע גולומב ש"גלגוליו של אובד-עצות בפלשתינה [...] מתוארים מנקודת מבט אקזיסטנציאליסטית של גורל האדם באשר הוא אדם" (שם, עמ' 460).

⁵⁰ ברינקר 1990, עמ' 220.